

Kodeveksling og grammatisk samspill: Morfologisk integrasjon av norske substantiv

Av Pia Lane
Universitetet i Oslo

Sammendrag

Et av de vanligste fenomenene i flerspråklige settinger er bruk av to eller flere språk i løpet av samme samtale. Både ord og lengre segmenter kan veksles, og noe av det mest vanlige er bruk av enkeltleksemer som integreres i vertsspråkets morfosyntaks. Dette har vært gjenstand for grundig analyse og diskusjon innenfor kodevekslingsforskningen, og mye av debatten har hatt fokus på å avgjøre hvordan slike enkeltleksemer skal kategoriseres. Det sentrale spørsmålet er om de er kodevekslinger eller om de heller bør analyseres som en form for lån. Innenfor kodevekslingsteorier som ser på veksling som *innsettende* (insertional) sees ikke skillet mellom kodeveksling og lån som noe absolutt, men snarere som et kontinuum. Teorier som ser på kodeveksling som *alternerende*, analyserer slike enkeltleksemer som en type lån. Til tross for at rollen til enkeltleksemer er blitt grundig debattert, er det likevel mangel på analyser av deres rolle sett i lys av generelle lingvistiske teorier. I denne artikkelen analyseres integrasjonen av norske substantiv i kvensk-norsk kodeveksling i lys av Bybees nettverksmodell fra kognitiv morfologi. Hovedfokus er på norske hunkjønnsst substantiv fordi disse integreres i kvensk i bestemt form entall, og dermed tar de med seg grammatisk informasjon fra norsk. Det argumenteres for at i samspill med Myers-Scottons kodevekslingsmodell kan Bybees skjemamodell forklare *hvordan* norske hunkjønnsst substantiv blir integrert i kvensk morfosyntaks. Dermed er

Bybees nettverksmodell og idé om skjema et nyttig og viktig bidrag til studiet av morfologiske aspekter ved kodeveksling.

Nøkkelord: Kodeveksling, språkkontakt, kognitiv morfologi, språkprosessering

Innledning

Forskning på kodeveksling fokuserer ofte på hvor i en ytring veksling kan finne sted, hvilke leksem hvert av språkene kan bidra med og i hvilken grad grammatikkene til språkene er aktivert når man kodeveksler. Mye av debatten har forsøkt å avgjøre om det er mulig å skille mellom kodeveksling og lån, ettersom et vanlig fenomen i kodeveksling er bruk av enkeltleksemer. Målet for denne artikkelen er ikke å diskutere denne problemstillingen, men derimot å analysere samspillet mellom grammatikkene i kodeveksling, basert på data norsk-kvensk kodeveksling. Fokuset er dermed ikke på forholdet mellom lån og kodeveksling, noe som er drøftet inngående i en lang rekke artikler og bøker (bl.a. Poplack, Wheeler og Westwood 1989, Myers-Scotton 2002, Muysken 2000, Myers-Scotton og Jake 2009, Gardner-Chloros 2009).

Innenfor kodevekslingsforskningen har det lenge pågått en diskusjon om hvorvidt språkene møtes på like fot eller om ett av språkene dominerer, to posisjoner hovedsakelig forbundet med henholdsvis Poplack og Myers-Scotton. I det første tilfellet vil all veksling innebære et fullt skifte mellom språkene. Dermed blir det viktig å avgjøre *hvor* veksling kan finne sted, og for denne teoretiske tilnærmingen er syntaktiske kriterier viktige. Den andre tilnærmingen går ut fra at ett av språkene dominerer ved at det gir den morfosyntaktiske rammen (Matrix Language – ML) som elementer fra det andre språket (Embedded Language – EL) settes inn i, og her spiller leksikon og morfologi en sentral rolle. For intrasentensiell kodeveksling blir dermed rollen til enkeltleksemer et sentralt tema ettersom de kan klassifiseres enten som en form for lån eller som kodeveksling. Dette får igjen konsekvenser for teoriene på feltet.

Formålet med denne artikkelen er først og fremst å analysere den morfologiske integrasjonen av norske substantiv i kvensk i lys av teorier fra kognitiv morfologi. Jeg vil også kort diskutere hvilke konsekvenser denne analysen har for to av de dominerende teoriene innenfor kodevekslingsforskningen, Myers-Scottons og Poplacks teorier.

Artikkelen er strukturert på følgende måte: Først gis en kort skisse av kvenenes historie, så redegjør jeg for data og metode. Videre presenteres generelle strategier for integrasjon av norske substantiv i kvensk grammatikk, før jeg analyserer integrasjon av norske hunkjønnssubstantiv i lys av Bybees nettverksmodell (Bybee 1995, 2001, 2010), en teori fra kognitiv lingvistikk. Avslutningsvis fremheves viktigheten av at kodevekslingsfenomener også analyseres i lys av generelle lingvistiske teorier, i samspill med teorier utviklet for å analysere grammatiske aspekter ved kodeveksling.

Historisk bakgrunn

Norge er ofte blitt beskrevet som et homogent, ettspråklig samfunn, men Nordkalotten har vært en møteplass for ulike språk og kulturer i mange århundrer, ofte beskrevet som de tre stammers møte mellom nordmenn, kvener og samer. Kvenene kom fra finsktalende områder i det som i dag er Sverige og Finland, og flertallet slo seg ned ved kyststrøkene i nord før de endelige nasjonalstatsgrensene ble trukket. På samme tid som denne folkeforflytningen vokser ideen om en norsk nasjonalstat frem, og i perioden 1850–1960 er fornorskning det offisielle målet for den norske politikken rettet mot kvener og samer (Lane 2011b, Eriksen og Niemi 1981). Et felles språk ble sett på som det viktigste grunnlaget for en nasjon, og nasjonen ble definert på grunnlag av etnisitet med språket som etnisitetens ytre kjennetegn (Cabanel 1997). I Norge var målet å fornorske minoritetene, og spesielt i forhold til kvenene kom språket til å spille en viktig rolle. Skolen var fornorskingspolitikkenes viktigste redskap, og dette kom til uttrykk på ulike måter: bruk av kvensk i skolen var ikke tillatt, lærere ble oppfordret til å besøke minoritetsspråklige familier med barn i skolealder for å oppmuntre dem til å ikke bruke sine morsmål med barna, det ble bygd internat-skoler hvor bruk av samisk og kvensk var forbudt (Lane 2011a, 2011b). Niemi (1997:268) beskriver skolens rolle på følgende måte: ”med skolen som slagmark og lærerne som frontsoldater”.

I dag har kvenene fått status som en av Norges fem nasjonale minoriteter og har gått fra å være sett på som noe fremmed til en del av det norske samfunnet. Norge ratifiserte Den europeiske pakten om region- eller minoritetsspråk i 1993, og i Norge er kvensk, romanes, romani og samisk beskyttet av pakten. Alle land som har ratifisert Minoritetsspråkspakten, forplikter seg til å gi de nasjonale minoritetsspråkene en minimumsgrad av

beskyttelse, beskrevet i paktens Del II. Del III gir en mer spesifikk og omfattende beskyttelse og inneholder en rekke forpliktende tiltak og mål. I Norge er Del III i dag kun gjort gjeldende for samisk. Det laveste vernnivået forplikter likevel Norge til å anerkjenne minoritetsspråkene som et uttrykk for kulturell rikdom, fremme og verne dem, fremskaffe former og midler for undervisning og studier av minoritetsspråk og fremme forskning på minoritetsspråk (Europeisk pakt om regions- og minoritetsspråk, Del II, Artikkel 7.1).

Kvensk er nært beslektet med meänkieli, som snakkes i Nord-Sverige, og finsk, men det er store forskjeller i ordforråd og til dels også i grammatikk. Norge anerkjente kvensk som eget språk i april 2005, og kvensk snakkes hovedsakelig i Troms og Finnmark. Mer en 10 000 personer i Troms og Finnmark oppgir at de snakker kvensk og/eller finsk (Rasmussen 2005), men antallet som kan skrive og lese kvensk er langt lavere. Vi ser nå en fornyet interesse for kvensk språk og kultur, men foreløpig finnes det få læremidler for kvensk. Språkets offisielle navn er kvensk, men mange sier at de snakker finsk. Spesielt i Øst-Finnmark foregår det en opphetet debatt om bruken av begrepene 'kven' og 'kvensk'. Hovedsakelig tre leire kan identifiseres: de som ønsker et eget skriftspråk og kaller språket for kvensk, de som oppfatter kvensk som et negativt ladet ord, men som ønsker et eget skriftspråk basert på dialektene i Finnmark og Troms, og de som foretrekker standardfinsk som skriftspråk (Lane 2011a).

Datamaterialet for analysen i denne artikkelen kommer fra Bugøynes, et lite fiskevær ved Varangerfjorden. Det foregår et språkskifte fra kvensk til norsk i Bugøynes, og kun de som er over 60, har kvensk som førstespråk (Lane 2007, 2011b).

Data og metode

Datamaterialet kommer fra opptak av dagligdagse samtaler, foretatt i Bugøynes i 1996. Opptakene ble gjort i forbindelse med et hovedfagsprosjekt (Lane 1999) og utgjør til sammen 5 timer, og 14 personer deltar. Datamaterialet ble retranskribert i Emacs i 2005, og alle substantiv (både norske og kvenske) ble kodet for morfosyntaktisk integrasjon ved bruk av tagger som markerte morfosyntaktisk integrasjon eller mangel på slik integrasjon. Kodesystemet ble utviklet av artikkelforfatteren. Totalt ble 1798 nominalfraser kodet manuelt, og av disse inneholdt 293 et norsk substantiv.

Et perl-program, utviklet i samarbeid med Tekstlaboratoriet ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo, ble brukt for å telle hvor mange ganger hver språkbruker brukte hver enkelt tag. Perl er et programmeringsspråk som er laget for å hente ut og systematisere informasjon fra tekstfiler. Denne metoden ga et bilde både av mønsteret for gruppen som helhet og grad av individuell variasjon.

Eksempel på koding:

Tore ne tyjentå **vaskemaskinit** (NNA)'de tømmer vaskemaskinene'

Tore er navnet (pseudonym) på personen som produserte ytringen, N i første posisjon står for nomen, N i andreposisjon for norsk og A for affiks, altså Nomen-Norsk-Affiks. Dette er et eksempel på at et norsk substantiv er morfosyntaktisk integrert ettersom det får korrekt kasusmarkering i følge kvensk morfosyntaks, derav taggen A. Om et substantiv skulle brukes uten kasusmarkering, ville følgende kode bli brukt: NNBARE (i kodevekslingslitteraturen brukes termen 'bare' om substantiv som ikke følger vertsspråkets morfosyntaks).

Integrasjon av norske substantiver – generelle strategier

I datamaterialet tilpasses omtrent alle norske substantiv kvensk morfosyntaktisk struktur, og kun 6 av 293 norske substantiv er uintegreerte. Det finnes flere strategier for integrering av norske substantiv. Når finsk og kvensk låner eller kodeveksler substantiv, legges en stammeformant til den fremmede stammen slik at substantivet kan tilpasses vertsspråkets fonologi og morfosyntaks. Den klart vanligste stammeformanten er *-i* ettersom vokalen /i/ er nøytral i forhold til vokalharmoni. Kvensk har vokalharmoni, og alle vokaler er enten fremre eller bakre, mens /i/ og /e/ er nøytrale og kan derfor forekomme i kombinasjon med både fremre og bakre vokaler. Stammeformantens oppgave er også å lage vokalstamme (stammer med vokal i utlyd), noe som er nødvendig fordi alle kvenske substantiv må ha en vokalstamme ettersom noen affiks kun forekommer etter vokalstammer. Stammeformant og affiks legges da til den norske substantivstammen: substantivstamme – i – affiks.

De norske substantivene får nesten alltid kasusmarkering (Eksempel 1), og i de tilfellene kasusmarkering ikke er påkrevd, for eksempel i nominativ,

brukes enten stammeformanten *-i*, som er den vanligste integrasjonsstrategien (Eksempel 2), eller det norske substantivet ender på en vokal som i Eksempel 3.

Eksempel 1

ne tyjentä **vaskemaskinit**

ne tyjentä	vaskemaskin	-i	-t
de tømmer.PRES	vaskemaskin	-i	-ACC.PL

‘de tømmer vaskemaskinene’

I Eksempel 1 får det norske substantivet *vaskemaskin* stammeformanten *-i* og affikset *-t* som markerer akkusativ flertall.

I Eksempel 2 er kasusmarkering ikke nødvendig, og derfor legges kun stammeformanten *-i* til substantivet *innbrudd*.

Eksempel 2

sehän on **innbruddi**

se-hän	on	innbrudd-i
det-INT	være-PRES.3SG	innbrudd-i

‘det er jo innbrudd’

I det neste eksempelet brukes det norske substantivet *tykkelse* uten stammeformanten *-i*. Substantivet ender på vokalen /e/, som også er en nøytral vokal og dermed ikke kommer i konflikt med reglene for vokalharmoni.

Eksempel 3

näitko **tykkelse** se tulle paksu

näi-t-ko	tykkelse	se	tulle
se-PRES-2SG-Q	tykkelse	den	komme.PRES3SG

paksu
tykk
‘ser du tykkelsen den blir tykk’

De integreringsstrategiene som er vist i eksemplene 1–3, er i tråd med det som er beskrevet for lånord i finsk (Karlsson 1982), og de er også forenelige med generelle kodevekslingsteorier. I datamaterialet fra Bugøynes forekommer derimot en integreringsstrategi som skiller seg ut fra det vanlige mønsteret, nemlig integrasjon av norske hunkjønnsstaktiv. I det følgende

vil jeg først analysere denne integrasjonen i lys av kognitiv morfologi før jeg avslutningsvis kort vil diskutere hvilke konsekvenser disse funnene får for de to sentrale kodevekslingsteoriene presentert over.

Integrasjon av hunkjønns substantiv

I kvensk får ikke norske hunkjønns substantiv stammeformanten *-i*, men integreres derimot i bestemt form entall, både når de får nominativ kasus og dermed forekommer uten affiks og i andre kasus. I det neste eksempelet ser vi at det norske substantivet *hytta* brukes uten kvensk affiks, noe som er i overensstemmelse med kvensk morfosyntaks i denne konstruksjonen.

Eksempel 4

eikö teillä oli tässä paikas se vanha **hytta**

eikö   teillä   oli   tä-ssä   paika-s   se
være.NEG:Q dere.ILL   være.PRET 3SG denne-INE   pass-   den

gammel   **hytt-a**

vanha   **hytte-FEM.DEF**

'hadde dere ikke denne gamle hytta her'

Før jeg presenterer flere eksempler og analyser disse i lys av kognitiv morfologi, vil jeg gi en kort oversikt over paradigmer for hunkjønnsord i den norske dialekten i Bugøyenes. Denne dialekten har fellestrekk med andre nordnorske dialekter med kvensk og samisk substratum, men skiller seg fra mange av disse dialektene. Forskjellene skyldes først og fremst at språkskiftet i Bugøyenes nylig har funnet sted, og de kvensktalende som ble intervjuet i forbindelse med dette prosjektet, lærte norsk først på skolen, og derfor ligger deres norske dialekt tett opp mot bokmål. For eksempel har verb i presens *-r* i utlyd, og det samme er tilfelle for ubestemt form flertall av substantiv, henholdsvis *springer* og *hunder*. Jeg har transkriberte opptak av intervjuer på norsk med personer som har kvensk som morsmål, og noe variasjon forekommer slik at det også finnes noen få eksempler på manglende *-r* i utlyd hos eldre språkbrukere. Hos yngre norsktalende varierer dette. Jeg har ikke foretatt noen uttømmende analyse, men et søk i Ruija-korpuset¹, viser at yngre personer produserer former både med og uten *-r* i utlyd. Det ser altså ut til at de yngre språkbrukerne har mer variasjon enn de eldre og de eksemplifiserer overgangen fra dannelsesfase til stabiliseringsfase (Sollid 2005, Conzett, Johansen og Sollid 2011). I likhet med andre nordnorske dialekter i språkkontaktområder fo-

rekommer genusavvik først og fremst ved attributiv kongruens og spesielt dersom det er et ord mellom substantivet og attributtet (Bull, Junttila og Pedersen 1986; Conzett, Johansen og Sollid 2011): *den der fiskebruket*. Variasjon i den norske dialekten i Bugøynes er et utforsket område, og her gjenstår mye forskning før vi kan gjøre mer enn å skissere noen tendenser.

Basert på mine data ser paradigmet for substantiv for de eldre språkbrukerne slik ut i Bugøynesdialekten:

	indef.sg	def.sg	indef.pl	def.pl
m	en bedrift	bedriften	bedrifter	bedriften
f	en dame	dama	damer	daman
n	et/en hus	huset	hus	husan

Hocket (1958) ser på genus som et grammatisk fenomen som viser seg gjennom hvordan tilhørende ord til et nomen, dvs. i demonstrativer, determinativer og eiendomspronomen, oppfører seg. I følge dette synet på genus er ikke tallbøying og bestemthet tilhørende ord, men det er likevel gode grunner til å anta at genus, tallbøying og bestemthet henger nært sammen i norsk, se Conzett, Johansen og Sollid (2011) for en nærmere drøfting av dette.

For analysen i denne artikkelen er hovedpoenget at de kvenske språkbrukerne som er intervjuet på kvensk, bruker en kategori norske substantiv i bestemt form entall når disse kodeveksles.

De to neste eksemplene illustrere morfosyntaktisk integrasjon av norske hunkjønnsst substantiv; de norske substantivene brukes i bestemt form og får kvensk kasusmarkering. Det kvenske kasussystemet sammenfaller stort sett med finske talemål, og noe forenklet kan vi si at substantiver i objektsposisjon får kasusmarkering, samt at kasus brukes der vi på norsk ville bruke preposisjoner, se Lane 2006a og Voronov 2007 for nærmere beskrivelse. I motsetning til norsk har kvensk ikke genus.

Eksempel 5

hän laito semmonen **hengebruan** nii nii miehän meni tästä yli
hän lait-o semmonen **hengebru-a-n** nii nii mie-hän
han lage-PAST.3SG slik hengebru-**FEM.DEF-ACC** så så jeg-INT
men-i tästä yli
gå-PAST.1SG her.ELA over
'han lagde slik hengebru så så jeg gikk over herfra'

Hengebruan kunne også analyseres som bestemt form flertall, men ut fra sammenhengen i historien som fortelles er det tydelig at det her er snakk om en bestemt hengebru. I dette eksempelet brukes *semmonen* i nominativ og ikke i akkusativ som man skulle forvente, altså: *semmonen*[NOM] *hengebruan*[ACC] og ikke *semmosen*[ACC] *hengebruan*[ACC]. Det er også ellers i datamaterialet tilfeller av bruk av nominativ i stedet for akkusativ og akkusativ der man ville forvente partitiv, men stort sett tilsvarer kasus-systemet standardfinsk (Lane 2006b). Bruk av nominativ *semmonen* i Eksempel 5 må derfor ikke nødvendigvis forstås som et tegn på oppløsning av kasussystemet i kvensk.

Eksempel 6

Panna **skrustikkala** kiini

panna   **skrustikka-la**   kiini

sette   skrustikke-ADE   fast

'feste med skrustikke'

Eksempel 4 ovenfor er spesielt interessant fordi substantivet *hytta* ikke tilpasses kvensk vokalharmoni ettersom /a/ er en bakre vokal og /y/ er en fremre vokal. Hvis *hytta* hadde vært tilpasset kvensk fonologi, ville substantivet endt på *-ä* slik at reglene for vokalharmoni ble overholdt.

I datamaterialet fra Bugøyenes er det kun hunkjønnsst substantiv som integreres på denne måten, og vokalen *-a* legges aldri til norske hankjønns- eller intetkjønnsst substantiv, og vi kan derfor konkludere at *-a* ikke er en stammeformant.

For di kun hunkjønnsst substantiv følger dette mønsteret, er dette en sterk indikasjon på at norske hunkjønnsst substantiv kan hentes frem som bøyde former, og ikke kun som stammer. Dette viser også at i kodeveksling er grammatikkene til begge språkene aktivert, om enn i ulike grad. Grosjeans (1982) ide om det tospråklige kontinuum er godt innarbeidet i flerspråklighetsforskningen og går i korthet ut på at for tospråklige er begge språk aktivert, men aktiveringsnivå vil variere etter tema, kontekst osv. Basert på dette kan vi se for oss et kontinuum hvor kvensk har størst grad av aktivering, men hvor norsk grammatikk ikke er totalt slått av, og dermed kan deler av norsk grammatikk hentes fram. Fra kodevekslingsforskning på andre språkpar vet vi at noen grammatiske trekk oftere følger med leksemer når de kodeveksles, og det er for eksempel svært vanlig at substantiv markeres dobbelt for flertall, for eksempel når norsk låner det engelske sub-

stantivet *cap* og flertallsformenn blir *capser*. Det at genus følger med kodevekslede eller lånte ord, er derimot et uvanlig fenomen ved kodeveksling. Dersom en antar at genus viser seg gjennom bøyningssendelsene, er eksemplene over interessante for forskning på dette feltet. Vi har nå sett at norske substantiv kan hentes fram som bestemt form entall og samtidig integreres i kvensk morfosyntaks, og jeg vil i det følgende foreslå at denne strategien kan forklares ved hjelp av begrepet skjema, et konsept og analytisk verktøy fra kognitiv grammatikk.

Integrasjon av norske substantiv sett i lys av kognitiv morfologi

Kognitiv lingvistikk er en retning innenfor lingvistikken som oppstod på 1980-tallet, delvis som en reaksjon på generativ grammatikk. Kognitiv lingvistikk er en bruksbasert teori, og det vil si at man mener det er en sammenheng mellom språkbruk og grammatiske strukturer. En av de sentrale forskerne innenfor dette feltet er Joan Bybee, som hovedsakelig har analysert fonologi og morfologi. I sin nettverksmodell foreslår Bybee (1995, 2001, 2010) at alle morfologiske relasjoner, både regelmessige og uregelmessige, oppstår på grunnlag av generaliseringer over beslektede ord i det mentale leksikonet. Relasjonene er basert på identiske eller like fonologiske og semantiske trekk, og morfologiske relasjoner lages på grunnlag av parallelle fonologiske og semantiske relasjoner. Mønstrene som oppstår basert på forhold mellom leksemer, kalles skjema (Bybee 1995, 2001, 2010). Noen skjema er mer produktive enn andre og trekker til seg nye medlemmer. Ord lagres som enheter, og morfemer er ikke lagret som separate enheter, men ”vokser frem gjennom forbindelsene de lager med andre ord i leksikonet” (Bybee 1995:428–429, min oversettelse).

To faktorer avgjør hvor produktivt et skjema er:

- 1) Skjemaets grad av åpenhet: hvis skjemaets definerende egenskaper er spesifikke, vil skjemaet kun virke på eksemplarer som tilfredsstillter skjemaets krav
- 2) Skjemaets styrke: avjøres av skjemaets typefrekvens, dvs. antall eksemplarer som følger mønsteret til et skjema og dermed styrker skjemaets mønster. Jo flere medlemmer et skjema har, jo sterkere blir skjemaet.

Bybee legger altså fram en modell hvor både leksikalske element og

leksikalske mønstre (skjema) påvirkes av språkbruk. Modellen predikerer at åpne skjemaer med høy typefrekvens vil være de mest produktive, og dette vil si at ”Ord som brukes oftere, har sterkere representasjoner som er lettere tilgjengelige for språkbrukeren, enn ord som brukes lite” Garmann (2010:230). Innenfor dette rammeverket er det ikke noen implisitt forskjell på behandlingen av regelmessige og uregelmessige bøyingsmønstre. Begge deler er lagret i leksikonet ved hjelp av skjema, og det finnes ingen separat komponent for morfologiske regler. Dermed produseres både regelmessige og uregelmessige former av den samme mekanismen.

Bybee opererer med to ulike typer skjema: kildeorienterte skjema og produktorienterte skjema. Den første typen skjema minner om det vi vanligvis forbinder med regler i lingvistisk teori og lages gjennom generaliseringer over grunnformer og bøyingsformer. Produktorienterte skjema, derimot, er generaliseringer over bøyingsformer. Jeg vil nå gi en kort innføring i Bybees skjemateori og så anvende denne for å analysere integrasjon av norske substantiv.

Kildeorienterte skjema

Kildeorienterte skjemaer har, akkurat som regler, instruksjoner for hvordan man kan lage en bøyingsform med utgangspunkt i en grunnform. Forskjellen mellom kildeorienterte skjemaer og regler er likevel at hovedvekten ligger på mønstrene som oppstår på grunnlag av generaliseringer over par av grunnformer og bøyingsformer. Disse skjemaene påvirkes både av type og tegnfrekvens. De svake verbklassene i germanske språk brukes ofte som eksempel på kildeorienterte skjema (Ragnarsdóttir, Simonsen og Plunkett 1999). Figur 1 er en skjematisk representasjon av en av de regelmessige fortidsformene for norsk, som stipulerer at –et legges til stammen:

Figur 1 $[[\text{stamme}]+[\text{et}]]_{\text{Fortid}}$ danset

I kvensk følger prosessen for integrasjon av norske substantiv hovedsakelig denne typen skjema. Kildeorienterte skjema stipulerer at stammeformanten –i legges til den norske substantivstammen, og skjemaet for norske substantiv i nominativ form (i kvensk kodeveksling) er som følger:

Figur 2 $[[\text{norsk stamme}]+[\text{i}]]_{\text{Nominativ}}$ fart-i

Integrasjonen av det norske substantivet *fart* illustrerer bruk av dette skjemaet:

Eksempel 7

Ei minun **farti** ole nii kauhia

Ei minun **fart-i** ole nii kauhia

Være.NEG min **fart-i** være så stor

'jeg har ikke så stor fart'

Dette eksempelet viser hvordan norske substantiv tilpasses kvensk ved hjelp av stammeformanten *-i*.

Produktorienterte skjema

Den andre typen skjema er generaliseringer over bøyingsformer uten å spesifisere hvordan grunnformen skal manipuleres for å produsere den bøyde formen. Denne typen skjema spesifiserer den fonologiske formen til leksemer. Medlemskap i disse skjemaene er basert på familielikhet, hvor noen medlemmer er mer prototypiske enn andre. Verb brukes ofte for å illustrere slike skjema, og noen av de sterke verbklassene i germanske språk kan brukes for å eksemplifisere produktorienterte skjema (Bybee 1995). Som eksempel på produktorienterte skjema bruker Bybee en engelsk verbklasse hvor fortidsformen har vokalen /ʌ/ og en nasal velar. Verb som *strung* og *hung* vil være prototypiske medlemmer av denne klassen mens *dug* er mindre typisk fordi velaren ikke er nasal. For norsk vil klassen med vokalen /a/ i stammen og en velar lukkelyd være eksempel på produktorientert skjema med medlemmer som *hang*, *stakk*, *brakk* etc.

I motsetning til kildeorienterte skjema krever ikke produktorienterte skjema at en stammeformant må legges til den norske substantivstammen, men spesifiserer bøyingsformens fonologiske form, for eksempel at nominativ kasus ender på en vokal:

Figur 3   [[substantiv med vokal i utlyd]]_{Nominativ}

Spesifikasjonen kan også være mer detaljert og spesifisere stavelsesstruktur i tillegg. Den vanligste stavelsesstrukturen for finsk er CV (Hakulinen, Vilkkuna, Korhonen, Koivisto, Heinonen og Alho 2004), og skjemaet for den

prototypiske nominativsformen er illustrert i Figur 4:

Figur 4   [[CVCV]]_{Nominativ}

Vi har sett at norske substantiv med vokal i utlyd, som *tykkelse*, kan forekomme uten stammeformanten *-i*, jf. Eksempel 2. Dette er mulig fordi den fonologiske formen til substantivet passer inn i skjemaet for kvensk.

Integrasjon av norske hunkjønnsst substantiv analysert i lys av produktorienterte skjema

Integrasjon av norske hunkjønnsst substantiv kan også være et eksempel på bruk av produktorienterte skjema. Mange kvenske substantiv har flere stavelser og vokalen *-a* i utlyd, og de har dermed følgende skjema:

Figur 5 [[[CV]CVCA]]_{Nominativ} kukka'blomst'

I talemålet til de eldre språkbrukerne i Bugøyenes, passer bestemt form av mange norske hunkjønnsst substantiv allerede til dette skjemaet, og stammeformanten *-i* er derfor ikke nødvendig. Eksempel 5 og 6 tidligere i denne artikkelen viste hvordan substantivene *hengebrua* og *skrustikka* ble integrert. Eksempel 8 hvor det norske substantivet *fjøla* brukes i bøyd form, er ytterligere en illustrasjon på bruk av produktorientert skjema:

Eksempel 8

nämä **fjøla** vaiko
 nämä **fjøla** vaiko
 disse fjøla eller
 'Denne fjøla eller?'

Demonstrativen *nämä* brukes i flertall selv om det her er snakk om en fjøl. Ut fra resten av samtalen kommer det fram at det var flere fjøler i skuffa, og det er derfor sannsynlig at kvinnen som sa dette først, prosesserer substantivet som flertall og så går over til å bruke entallsformen idet hun plukker opp kun en fjøl. Man kan også argumentere for at *fjøla* kunne analyseres som flertallsform av det norske substantivet, men disse språkbrukerne bruker *fjøler* og *fjølan* som flertallsformer. En annen mulighet er at *fjøla* er bestemt

form flertall med bortfall av $-n$ i utlyd, men det er ingen eksempler i mitt datamateriale på at norske substantiv kodeveksles i bestemt form flertall.

I likhet med *hytta* i Eksempel 4 ser vi at den bakre vokalen /a/ forekommer sammen med den fremre vokalen /ø/, og dermed fungerer ikke /a/ som en stammeformant.

Det finnes noen få tilfeller av at norske substantiv integreres ved hjelp av en stammeformant, for eksempel *flasku* 'flaske', men det er mest sannsynlig at dette er et gammelt lånord fra svensk og ikke et eksempel på nyere språkkontaktfenomen. Hovedstrategien er at hunkjønnsst substantiv integreres i bestemt form entall. Alle hankjønnsst substantiv og omtrent alle intetkjønnsst substantiv integreres ved hjelp av stammeformanten $-i$ og følger dermed kildeorienterte skjema. Disse substantivene får aldri $-a$ som stammeformant, og vi kan derfor slutte at de norske hunkjønnsst substantivene integreres i bestemt form entall fordi de oppfyller de fonologiske kriteriene for et av de produktive skjemaene for kvenske substantiv, som beskrevet ovenfor. Videre ser vi at disse norske substantivene ikke hentes fram som stammer fra det mentale leksikonet, men som bøyde former. Denne prosessen innebærer mer enn generaliseringer over grunnformer og bøyingsformer, og det er dermed ingen regel som spesifiserer at en stammeformant må legges til den norske stammen. Bestemt form entall for norske hunkjønnsst substantiv sammenfaller med et av de mest typiske skjemaene for kvenske substantiv (Figur 5), og dermed kan produktorienterte skjema redegjøre for integrasjonen av norske substantiv. Dette viser også at det er en viss grad av interaksjon mellom grammatikkene og de mentale leksikonene til de to språkene som er involvert i kodevekslingen. Derimot kan det diskuteres om bestemthetsmarkøren tilsvarende bestemthetsmarkøren for norsk. I Eksempel 5 ville man på norsk forvente ubestemt entall 'slik hengebru'. På den annen side anvendes ikke alltid bestemthet og samsvarsbøyning på samme måte som i andre norske dialekter, sannsynligvis pga. substratuminnflytelse fra kvensk.

Integrasjon av norske substantiv og kodevekslingsteorier

I kodevekslingsmaterialet fra Bugøyenes er det tydelig at selv om det grammatiske rammeverket kommer fra kvensk, kan norske substantiv hentes fram med informasjon om kjønn. Myers-Scottons kodevekslingsmodell (Myers-Scotton 1993, Myers-Scotton og Jake 2009) framholder at et selv

om et av språkene dominerer og legger premissene for den morfosyntaktiske rammen (Matrix Language – ML), kan det andre språket (Embedded Language –EL) også bidra med noe grammatikk. Myers-Scotton (2003:8) beskriver ML på følgende måte “the abstract frame for bilingual utterances that is the ML provides the grammatical frame of the clause”. EL bidrar stort sett med innholdsmorfemer (typisk substantiv, verb og adjektiv), og tidlige systemmorfemer som er konseptuelt aktivert, dvs. morfem som aksesseres i det mentale leksikonet (f.eks. kjønn og flertallsmarkering). EL bidrar ikke med sene systemmorfemer, som for eksempel samsvarbøying, fordi slike morfem oppstår via syntaktisk prosessering og dermed ikke hentes fram direkte fra det mentale leksikonet.

Kjønn er et eksempel på slike tidlige systemmorfemer, og det vil si at denne informasjonen er aktivert sammen med substantivet i det mentale leksikonet. Dermed kan norske substantiv forekomme med informasjon om kjønn i kvenske setninger. Kvensk har ikke grammatisk kjønn, og det er derfor heller ingen mulighet for konflikt i prosesseringen. I kodeveksling hvor begge språkene har grammatisk kjønn, kan slike prosesseringskonflikter løses ved bruk av dobbel morfologi, dvs. at EL-substantivet markeres for kjønn både med et EL-morfem og et ML-morfem.

Data fra Bugøynes er mer problematiske for teorier som ser på kodeveksling som *alternerende*, dvs. at bruk av leksem fra et annet språk sees på som et fullt bytte av kode (Poplack, Wheeler og Westwood 1989, Poplack og Meechan 1998). I henhold til denne teorien burde ikke fremmede leksemer ta med seg noe grammatisk informasjon fra vertsspråket. Poplack m.fl. (1989) la fram to sentrale begrensinger på kodeveksling: 1) The Free Morpheme Constraint: kun frie morfemer kan veksles og 2) The Equivalence Constraint: veksling kan kun skje der de to språkene har lik ordstilling. Disse begrensningene er siden blitt noe modifisert ved hjelp av en kvantitativ tilnærming (se for eksempel Poplack og Meechan 1998), men grunnprinsippene er uendret.

Eksempelene fra Bugøynes bryter den første begrensningen fordi kodeveksling forekommer mellom to bundne morfemer, den norske hunkjønns-, numerus- og bestemthetsmarkøren -a og det kvenske affikset -la som markerer adessiv:

skrustikk-a-la 'skrustikke-FEM.DEF-ADE' 'med skrustikka'

Norsk og kvensk har heller ikke overlappende ordstilling her ettersom man

på norsk ville bruke en preposisjon *med skrustikka*, mens kvensk bruker et suffiks, og dermed er dette også et brudd på den andre kodevekslingsbegrensningen, som sier at kodeveksling kun kan forekomme der de to språkene har lik ordstilling. Fordi norske substantiv i kvensk ofte får kasusmarkering som ville tilsvare preposisjoner på norsk, brytes begge disse begrensningene i mange av eksemplene fra kodeveksling i Bugøynes.

Konklusjon

Grammatiske analyser av kodeveksling har ofte fokusert på strukturelle begrensninger ved at man undersøker hva slags leksemer som kan veksles og hvor veksling kan finne sted, og ofte er det en implisitt eller eksplisitt påstand om at kodeveksling trenger en grammatisk teori og videre at kodeveksling er et produkt av to enspråklige grammatikker. Sebba (2009:52) problematiserer dette når han skriver:

The assumption that CS is the product of two monolingual grammars can be seen as a consequence of studying CS from the viewpoint of a monolingual norm, and a reluctance to deal with linguistic variation.

Kodeveksling kan ha sin egen grammatikk, og den kan oppstå som et produkt av grammatikkene til to språk (selv om det ene språket har en tendens til å dominere). Derfor trenger vi kodevekslingsteorier for å analysere grammatiske aspekter ved slik veksling. Men kodeveksling kan og bør også analyseres i lys av generelle lingvistiske teorier. Morfologiske prosesser har vært et noe forsømt område innenfor kodevekslingsforskningen, og i samspill med Myers-Scottons kodevekslingsmodell kan Bybees nettverksmodell forklare *hvordan* norske hunkjønnssubstantiv blir integrert i kvensk morfosyntaks. Dermed er Bybees modell et nyttig og viktig bidrag til studiet av morfologiske aspekter ved kodeveksling.

Litteratur

- Bull, Tove, Junttila, Jorid Hjulstad og Aud-Kirsti Pedersen 1986. Nominalfrasen i skibotnmålet i Troms. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1(2), 60–71.
- Bybee, Joan 1995. Regular morphology and the lexicon. *Language and Cognitive Processes*, 10, 425–455.

- Bybee, Joan 2001. *Phonology and language use*. Cambridge: Cambridge University Press
- Bybee, Joan 2010. *Language, usage and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press
- Cabanel, Patrick 1997. *La question nationale au XXe Siecle*. Paris: De'couvert.
- Conzett, Philipp, Åse Mette Johansen og Hilde Sollid 2011. Genus og substantivbøying i nordnorske språkkontaktområder. *Nordand: Nordisk tidskrift for andrespråkforskning*. 2011, 6 (1), 35–71.
- Eriksen, Knut Einar og Einar Niemi 1981. *Den finske fare: Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860–1940*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gardner-Chloros, Penelope 2009. *Code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garmann, Nina Gram 2010. Kvantitetssomleggingen i østnorsk. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*. 28, 227–266.
- Grosjean, Francois 1982. *Life with two languages: an introduction to bilingualism*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen og Irja Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hockett, Charles 1958: *A course in modern linguistics*. New York: MacMillan.
- Karlsson, Fred 1982. *Suomen kielen ääne- ja muotorakenne*. Helsinki: WSOY.
- Lane, Pia 1999. *Language contact in Bugøynes/Pykeä*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.
- Lane, Pia 2006a. *A tale of two towns: A comparative study of language and culture contact*. Acta Humaniora: Dr.Art-avhandling, Universitetet i Oslo.
- Lane, Pia 2006b. Phonological, morphological and syntactic differences between Kven and standard Finnish. Prøveforelesning for Dr.Art. 12. oktober 2006, Universitetet i Oslo.
- Lane, Pia 2007. Språk som identitetsuttrykk: Kodeveksling i et kvensk-språklig samfunn. *NOA. Norsk som andrespråk*, 2007, 1:37–56.
- Lane, Pia 2011a. The birth of the Kven language in Norway: Emancipation through state recognition. *International Journal of the Sociology of Language*, 209, 57–74.
- Lane, Pia 2011b. Neksusanalyse – minoritetspråkpolitikk og språkskifte i et tospråklig samfunn, I T. Raddum, A.B. Hitching og Nilsen og A.

- Veum (red.). *Diskursanalyse i praksis. Metode og analyse*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 239–256.
- Myers-Scotton, Carol 1993. *Duelling languages. Grammatical structure in Codeswitching*. Oxford: Clarendon.
- Myers-Scotton, Carol 2002. *Contact Linguistics: Bilingual encounters and grammatical outcomes*. Oxford: Oxford University Press.
- Myers-Scotton, Carol and Janis Jake 2009. Which language? Participation potentials across lexical categories in code-switching”. I L. Isurin, D. Winford B og K. de Bot (red.). *Multidisciplinary approaches to code switching*. Amsterdam: John Benjamins, 207–242.
- Niemi, Einar 1997. Kulturmøte, etnisitet og statlig intervensjon på Nordkalotten. I B. Andersson (red.). *Den nordiska mosaiken: Språk- och kulturmöten i gammal tid och i våra dagar*: Humanistdagarna vid Uppsala universitet 1997. Uppsala.
- Poplack, Shana og Marjory Meechan 1998. How languages fit together in codemixing. *International Journal of Bilingualism* 2:127–138.
- Poplack, Shana, Susan Wheeler og Anneli Westwood 1989. Distinguishing language contact phenomena: Evidence from Finnish-English bilingualism. I K. Hyltenstam og L. Obler (red.). *Bilingualism across the lifespan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ragnarsdóttir, Hrafnhildur, Hanne Gram Simonsen og Kim Plunkett 1999. The acquisition of past tense morphology in Icelandic and Norwegian children: an experimental study. *Journal of Child Language* 26, 577– 818.
- Rasmussen, Torkel 2005. Hvor mange kan finsk og kvensk i Nord-Norge? *Arina 1*. Nordisk Tidsskrift for Kvensk Forskning/Pohjoismainen Kveenitutkimuksen Aikakausjulkaisu, 48–54.
- Sebba, Mark 2009. On the notions of congruence and convergence in code-switching. I B.E. Bullock og A.J. Toribio (red.). *The Cambridge Handbook of linguistic code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press, 40–57
- Sollid, Hilde 2005. *Språkdannelse og -stabilisering i møtet mellom kvensk og norsk*. Novus Forlag.
- Voronov, Mihail 2007. On the predicate nominal in the Kven language. I A.R. Lindgren, M.A. Hauan, E. Niemi, L. Niiranen, og T. Thuen (red.). *Kvener og skogfinner i fortid og nåtid: Rapport fra seminaret "Kvener og skogfinner i fortid og nåtid – identitesforvaltning og strategier"*, Vadsø oktober 2005. Tromsø: Institutt for historie, Universitetet i Tromsø, 51–64.